

DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ İLE ULUSLARARASI PARA FONU'NUN KARŞILAŞTIRILMASI

Yrd. Doç. Dr. Hatice DAYAR

Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü, Kütahya/Türkiye
E-mail: dayar@dumlupinar.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY

Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Kütahya/Türkiye
E-mail: kucukaksoy@dumlupinar.edu.tr

Gülten KEÇİCİ (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Dumlupınar Üniversitesi, S.B.E., Maliye Bölümü, Kütahya/Türkiye
E-mail: gultenkecici@gmail.com

Özet

Osmanlı Devleti'nde 1854 yılında ortaya çıkan ilk borçlanma; ülkede yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerden ileri gelmektedir. İlk borçlanmanın yapıldığı bu tarihten belli bir süre sonra borç krizi yaşanmaya başlanmış, 1881 yılında ise, devletin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünün alacaklılar tarafından yönetildiği "Düyun-u Umumiye İdaresi" kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılından sonra ciddi bir büyüme sürecine girmiştir. Büyümenin yanında kalkınma süreci, Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan dolayı askeri alanda da kendisini yetiştirmesini zorunlu kılmıştır. Bahsedilen gelişmeler, tarıma dayalı üretim yapan Türkiye'yi borçlanmaya itmiştir. Borçlanmanın zamanla artması ve makro ekonomik dengelerin bozulmasının sebep olduğu ödemeler sorununun giderilmesi, borçların yapılandırılması ve makro ekonomik dengelerin sağlanması için IMF ile anlaşmalar yapılmıştır.

Düyun-u Umumiye İdaresi, borç veren ülkeler için bir güvence mekanizması olmuştur. Yabancıların verdikleri borçlara karşılık olarak, onlara Türkiye'deki vergi gelirleri gösterilmiştir. Günümüzde ise Türkiye açısından IMF, vadesi gelmiş borçları çevirebilmeyi sağlayan bir kuruluştur.

Anahtar Kelimeler: Duyun-u Umumiye İdaresi, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Borç Krizi

COMPARISON OF PUBLIC DEPT MANAGEMENT INSTITUTION IN OTTOMAN EMPIRE AND INTERNATIONAL MONETARY FUND

Abstract

The first dept taken from foreign countries during Ottoman Empire period, resulted from the political, social and economic developments occurred at that

time. After some period, following the first dept, there has been a dept crises in the country. In the year 1881, "Public Dept Management Institution" was founded in which most of the government revenues had been administered by creditors. Republic of Turkey had started a serious growth era after 1923. The process of development along with growth had imposed Turkey to improve itself in military fields due to its geo-strategic location. The developments mentioned above caused Turkey, a country which makes all its production based on agriculture, to get into a dept burden. In order to solve payment problems caused by macroeconomic instability and increasing dept in time, and also in order to restructure depts and to regain macroeconomic balances, some contracts has been made with IMF.

"Public Dept Management Institution", had become a safeguard mechanism for creditor countries. The tax revenues of Turkey had been shown as a payoff for the depts taken from foreign countries. Today, IMF has become an institution for Turkey to help it to build a sustainable debt management for overdue depts.

Key Words: Public Dept Management Institution, International Monetary Fund, International Dept Crisis.

Giriş

Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya götüren nedenler ve uygulanan yanlış dış borçlanma politikası, o dönemde ekonomik zorluklara neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu kötü durum Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu idareyle Osmanlı Devleti ekonomik açıdan, yabancı ülkelerin himayesi altına girmiş ve bazı devletler imparatorluk içinde siyasi yönden etkinliklerini arttırarak, kendi çıkarları doğrultusunda kararlar alınmasını sağlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin sona ermesinden sonra, borçların ödenmesi meselesi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmıştır. (Osmanlı devletinden kalan borçların ödenmesi ancak 1954 yılında bitmiştir)

Uluslararası para ve ödemeler sisteminin yeniden düzenlenmesi için toplanan 1944-Bretton Woods'daki Birleşmiş Milletler Para ve Finansman Konferansı'nda, bir plan dahilinde uluslararası para sisteminin uygulanması kararlaştırılmıştır. Konferansta kurulması kararlaştırılan IMF'nin birçok işlevlerinin yanında en önemli işlevlerinden birisi de üye ülkelere geçici ödeme açıklarının giderilmesi amacıyla kredi sağlamak olmuştur.

IMF'nin kurulmasından bir yıl sonra, Türkiye bu fona üye olmuş ve günümüze kadar da çok sayıda anlaşma imzalanarak, bu kuruluştan dış kaynak temin edilmiştir. Dış kaynak kullanımı ve yapılan anlaşmalar, Türkiye ekonomisinde dışa bağımlılık oluşturduğu yönünde bir çok çevre tarafından eleştirilmektedir.

Çalışmada, Düyun-u Umumiye İdaresi incelendikten sonra IMF ile ilgili bilgilere yer verilerek her iki kuruluşun benzer ve farklı yönleri karşılaştırılmıştır.

1. Düyun-u Umumiye İdaresi

1.1. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kurulma Süreci

Kuruluşundan itibaren yaklaşık beş asır boyunca hiç dış borç almamış olan Osmanlı devleti 18. yüzyılın sonlarına doğru kronikleşen mali zorluktan dolayı dış borç arayışına girmiştir. Rusya'nın Kırım'ı işgali ile kaçınılmaz hale gelen savaş ihtimali Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa dış borçlanmasına neden olmuştur (Çelik, 2007: 78).

1854 yılında Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nın hazırlıkları nedeniyle batılı ülkelerden ilk kez borç almıştır. Bunu 1855'deki dış borçlanma takip etmiştir. 1855 yılındaki dış borçlanmada, yıllarca kendi ülkeleriyle savaşmış devletin, bu kez müttefik olması nedeniyle İngiltere'de ve Fransa'da halk Osmanlı dış borçlanma senetlerinden alabilmek için bankaların önünde uzun kuyruklar oluşturmuşlardır (Kazgan, 1987: 19). 1854 ve 1855'deki dış borçlanmayı yenileri takip etmiş ve bütçe için bir dış borç yükü ve sorunu meydana gelmiştir (Tekin, 1987: 24).

Osmanlı Devleti 1876'da borçlarını ödeyemez duruma gelinceye kadar, ödeme olanaklarını aşan miktarlarda ve son derece ağır koşullarla borçlanmış, elde edilen fonlar cari harcamalara yöneltilmiş ve böylece imparatorluğun mali kaynaklarının Avrupa sermayesi tarafından denetim altına alındığı süreç başlamıştır (Yavi, 2001: 182).

Olumsuz siyasal gelişmeler ve Ruslarla savaş ihtimali 1876'da dış borç ödemelerinin tamamen durdurulmasıyla sonuçlanmıştı. Ödemelerin tümüyle durdurulması Osmanlı tahvillerinin değerinin düşürerek altının kağıt para karşılığını artırmıştır. Ödemelerin tamamen durdurulması bankalarda da büyük buhranlara yol açmıştır (Ekinci, 2008: 281).

1877 Rus Savaşı ve savaş sonrası olumsuz siyasal gelişmeler, Berlin Kongresi, Kıbrıs adasının devredilmesi gibi önemli olaylar sonucu Osmanlı hükümeti üzerinde baskılar önemli ölçüde artmıştır (Açba, 2004: 103).

1.2. Rüsüm-u Sitte İdaresi

Osmanlı Devletinin iç borçları Galata bankerlerinin verdiği kısa vadeli borçlardan meydana geliyordu. Bütün bu borçların faiz ve anapara karşılığı olarak; damga, müskirat, balık avı, tuz ve tütün resmi ve bazı yerlerin ipek öşrü on yıl süreyle alacaklılara bırakılmıştı. Bu hükümleri içeren anlaşma 1879'da imzalanmış ve bu altı gelir kalemini kapsadığı için, aynı anlamda olmak üzere buna Rüsüm-u Sitte anlaşması adı verilmişti. Bütün bu gelir kalemleri Bank-ı Osmani-i Şahane'nin denetimi altındaydı ve Rüsüm-u Sitte İdaresi tarafından toplanacaktı. Bu anlaşma ve kuruluş, Düyun-u Umumiye'yi hazırlayan ilk uygulama niteliğindedir (Falay, 2000: 82).

1.3. Muharrem Kararnamesi ve Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kurulması

Osmanlı Devleti'nin iç borçlara ilişkin olarak yaptığı Rüsüm-u Sitte Anlaşması Fransa ve İngiltere tarafından eşitliği bozduğu gerekçesiyle protesto edildi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, sorunu bütün alacaklılar açısından çözümlenmek için bir proje hazırladı ve bunu 23 Ekim 1880'de bütün hamillere duyurdu. Eylül 1881'de alacaklı temsilcileri İstanbul'da toplanarak borçların ödenmesi için ayrılan gelirlerin bir uluslar arası resmi komisyon tarafından idare edilmesini teklif ettiler. Osmanlı devleti bu öneriyi kabul etmedi ve borçların, alacaklıların seçeceği üyelerden oluşan bir meclis tarafından yönetilmesi kararı alındı. 20 Aralık 1881'de de bir kararname yayınlanarak anlaşmaya gidildi (Falay, 2000: 82). Kararnamenin yayınlanması Muharrem ayına rastladığından Muharrem Kararnamesi adını almıştır (Yavi, 2001: 188).

Muharrem Kararnamesi'nin 15. maddesi hükmü gereğince, tahvil sahiplerini temsil etmek ve onların menfaatlerini korumak amacıyla Düyun-u Umumiye meclisi kurulmuştur. Meclisin merkezi İstanbul olup yedi üyeden oluşmaktadır (Açba, 2004 : 108).

Bu komisyon kamu gelirlerinin tahakkuk ve tahsili ile ilgili kararlar alıp, tüzükler çıkarıyor, kendine bağlı örgütler kurup memurlar çalıştırabiliyordu. Devlet içinde devlet

olan bu örgüt tahsis ettiği gelirlerin dışında topladığı paraları başka alanlarda da kullanabiliyordu (Işık vd. 2005: 22).

Meclis başkanlığı, alacakların çoğunu temsil eden İngiliz ve Fransız temsilcileri tarafından yürütülecekti. Meclis kendisine ait olan gelir kaynaklarından birini kiraya verme konusunda yetkiliydi. Kararnamenin 18. maddesi gereğince, yönetime karışmama koşuluyla hükümet Duyun-u Umumiye İdaresine bir komiser ve müfettişler yardımıyla denetleyebilecekti (Açba, 2004: 109). Bu anlaşma ile dış borçların miktarları azaltılarak ödeme koşulları yeniden düzenleniyordu (Yavi, 2001: 188).

Düyun-u Umumiye İdaresi, vergileri toplayıp onlarla dış borçların faizlerini ve amortismanlarını ödemeyi sağlayacaktı. Hükümet, bu hususta her türlü yardımlarda bulunacak ve gerekli olması halinde yeni idareyi askeri kuvvetle himaye edecekti. Hükümet ile Düyun-u Umumiye arasındaki ihtilaf, hakem yolu ile çözülecekti. Hakem kararı kesindi. Düyun-u Umumiye, kendi memurlarını dilediği gibi tayin etmekte serbestti. 5000 kişilik bir kadro bu suretle oluşturulmuştur. Memurların yüzde ikisi yabancı diğerleri yerli idi. Yerli Hıristiyanların sayısı da %7 kadardı. Düyun-u Umumiye, başlangıçta sadece kendisine bırakılmış olan vergileri toplamakla görevliydi. Daha sonra sanayi ve ticari teşebbüsler kurarak faaliyet sahasını genişletti ve geliştirdi (Karal, 1988: 427).

1.4. Düyun-u Umumiye İdaresi'nde Borçlar, Anapara ve Faizlerde İndirimler

Osmanlı Devlet borçlarının ödenmesi için gelirleri yeterli değildi. Bu borç miktarının azaltılması zorunluydu. Yapılan anlaşma ile borçların yarıya indirilmesine karar verildi.. Kararnamenin yayınlandığı tarihteki toplam borç miktarı olan 239,5 milyon lira 125,3 milyon liraya indirildi. Senelik anapara ve faiz miktarı olan 13,2 milyon lira da 7,6 milyon liraya indirildi. Böylece Osmanlı Devlet gelirlerinin (20 milyon lira) %66 oranındaki borç servisi %33'e düşürülmüş oluyordu (Açba, 2004: 104).

Muharrem Kararnamesi kapsamı dışında kalan borçlar, 1854-1855-1871 ve 1877 yılında, alınan borçlar ve 1882 yılındaki anlaşmaya göre Rusya'ya ödenmesi gereken savaş tazminatıydı (Açba, 2004: 105).

Tablo 1: Duyunu Umumiye İdaresi Kurulduğu Sırada, Osmanlı Dış Borçları

1858 borçlanması	4.053.229 T.lirası
1860 borçlanması	1.819.433 T.lirası
1862 borçlanması	5.499.615 T.lirası
1863-64 borçlanması	5.707.625 T.lirası
1869 borçlanması	22.916.096 T.lirası
1872 borçlanması	5.302.220 T.lirası
1873 borçlanması	29.916.414 T.lirası
Eshamı Umumiye	95.917.096 T.lirası
Lots Turcs	34.658.800 T.lirası
TOPLAM	120.047.778 T.lirası

Kaynak: KARAL. Enver Ziya, "Osmanlı Tarihi", 3.Baskı, Cilt: VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.427

Bu borç toplamına, ödenmesi gecikmiş olan faizlerin tutarı olan 67.984.295 lira da eklenince, gerçek borcun tutarı 278.082.073 Türk lirasına ulaşmaktaydı. Muharrem Kararnamesiyle bu borç, indirilme yapılarak 116.135.063 Türk lirasına bağlandı Ayrıca aynı kararnamede borçlanmalar kronolojik olarak A,B,C,D dört gruba ayrıldı (Karal, 1988, 427).

A grubu 1858 ve 1862 borçlanmalarını kapsayıp 7.902.259 Türk Lirasıydı. B grubu 1860,(1862–1864), 1872 borçlarını kapsamakta ve toplam 11.265.153 liraydı. C grubu 1865– 1869–1873 dönemi borçlarını kapsayıp 33.915.672 Türk lirasıydı. D Grubu ise Umumi Esham ile Lots Türk'ten ibaret olup tutarı 63.997.783.Türk lirası idi (Karal, 1988, 428).

1.5. Düyun-u Umumiye İdaresi'nde Borçlara Ayrılan Gelirler

Rüsüm-u Sitte İdaresi Muharrem Kararnamesi ile feshedilerek bankerlerin alacaklarına karşılık mümtaz tahviller çıkarılıp, Rüsüm-u Sitte gelir kaynakları yeni kurulan Düyun-u Umumiye İdaresine devredilmiştir (Açba, 2004: 107).

Düyun-u Umumiye İdaresine Rüsümü Sitte'den devredilen kaynaklar dışında aşağıdaki kaynaklar da tahsis edilmiştir;

- Kıbrıs adasının gelir fazlalığı,
- Bulgar Prensiği Vergisi,
- Ticaret antlaşmalarının yeniden gözden geçirilmesi ve vergi oranlarının değiştirilmesi sonucunda gümrük gelirinde oluşan gelir fazlası,
- Patent Kanununun yürürlüğe konulmasıyla gelir (temettü) vergisinin o zamanki hâsılatına göre elde edilecek gelir fazlası,
- Tömbeki resmi gelirinden 50.000 liraya kadar tahsilât ayrılması,
- Berlin Anlaşması hükümleri ve 24 Mayıs 1881 tarihli İstanbul sözleşmesinin 10. maddesi gereğince, üçüncü maddede sayılan genel borçlardan Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın paylarına düşen, Osmanlıya ait miktarlar,
- 240,000 lira olarak tayin olunan Şarki Rumeli vergisi ve ileride bu vergiye yapılacak zamlar ile Rumeli Şarki Gümrük safi hâsılatı 5,000 Osmanlı lirası (Ekinci, 2008: 297–298).

1.6. Düyun-u Umumiye Tarafından Yönetilen Gelirler

1.6.1. Tuz Resmi

Düyun-u Umumiye İdaresi Akdeniz ve Karadeniz'deki tuzları işletiyordu. 1863 yılında tuz geliri bütçede 625,000 lira ve 1874-75 bütçesinde de 825,000 lira tahmin edilmişti. Ancak, 1898 yılında tuz geliri bu son rakama 800,000 ile yaklaştı. İdare 1892 yılından itibaren ihracata ağırlık verdi. (Yerasimos, 1975: 981).

1.6.2. Damga Resmi

Damga resmi geliri önemli miktarda değildi. 1905 yılına kadar İstanbul'daki diplomatik çevrelerin baskısıyla uygulanmadı. 1889'da 235 bin lira olan gelir 1911-12 mali yılında 506 bin liraya ulaştı (Yerasimos, 1975: 981).

1.6.3. İspirtolu (Müskirat) İçkilerden Elde Edilen Gelirler

Bunlar rakı, şarap ve biradan alınan resimdir. İçkilerin imalatı için Düyunu Umumiye İdaresine %15 vergi ödeniyordu. Ayrıca imalatçılar %12 öşür ve %2'de Milli Müdafaa Vergisi ödüyordu (Yerasimos, 1975: 981).

1.6.4. İpek Aşarı

Düyun-u Umumiye İdaresi ipekböceğinin türlerini geliştirmek için yeni yöntemler buldu. Bu amaçla Bursa'da ipekçilik Enstitüsü kuruldu. 1890 yılı ile 1910 arası ülkede 130,000 dönüm araziye 60 milyon dut ağacı dikildi. Üretilen ipek değeri 1907 yılında 2.765.000 liraya ulaştı (Yerasimos, 1975: 981).

1.6.5. Balık Avı (Saydı Mahi) Resmi

Düyun-u Umumiye İdaresi İstanbul ve çevresindeki balık satışlarından %20'lik bir resim ve %3 masraf almaktaydı. Balıkçıların avladıkları balıkları balıkhaneye getirmeleri zorunluydu (Yerasimos, 1975: 982).

1.7. Düyun-u Umumiye İdaresi'nden Yabancı Sermayeli İşletmeciliğe Geçiş

Düyunu Umumiye İdaresi sadece vergi ve resimlerin tahakkuk ve tahsil işlerini yapmıyordu. Bunun yanında çeşitli işletmeleri kendisi yönetiyor ve elindeki gelir kaynaklarını da mültezime kiraya veriyordu. (Açba, 2004: 98-99).

Düyunu Umumiye'den önceki dönemde yabancı sermayenin doğrudan ilişkili olduğu konuların sayısı sınırlıydı. 1865 yılında Balıkesir'de Bor madenlerinin işletmesi bir Fransız firmasına 20 yıllığına verilmişti. 1882 yılında da Fransız ve İtalyan sermayesi Ereğli kömür işletmesinde üretime başladı. Maden kesimindeki yabancı işletmeler daha çok kömür, manganez, krom ve zımpara alanlarında yatırım yapmışlardır. 1870-1911 yılları arasında toplam 238 maden imtiyazından 107'si Türkler'e, 67'si azınlıklara ve 109'u yabancılara verilmişti (Ökçün, 1969: 809).

Yabancı sermaye, maden kesimi dışında altyapı yatırımlarına ve gaz, telefon, elektrik ve tramvay işletmesi gibi alanlarda da faaliyet gösteriyordu. Yabancı sermaye Osmanlı ekonomisinin bütün alanlarında mevcuttu. Özellikle demiryolları yapımı ve işletmeciliğinde yabancı sermaye yatırımları toplam yatırımlar içinde 2/3 bir paya sahipti. Osmanlı Devleti'nde tüm sanayi kuruluşlarının %10'u yabancılara, %50'si Rumlara, %51'i Yahudilere ve %15'i Müslüman Türkler'e ait bulunuyordu (Uras, 1979: 99).

Yabancı sermaye yatırımlarının en yoğun olduğu alan olan demiryolları inşası ve işletmeciliğiydi. Osmanlı yöneticilerinin demiryolları yapımından önemli beklentileri vardı. En başta iç güvenliğin sağlanması açısından önemliydi. Merkezi devletin gücünün Osmanlı topraklarında en ücra köşelere kadar ulaştırılması ve savaş dönemlerinde asker ve malzeme sevkiyatının kolayca yapılması çok önemliydi. Ayrıca demiryolları sayesinde Merkezi devlet vergilerinin etkin bir şekilde toplanması sağlanacaktı. Demiryolları ile iç ve dış Pazar bağlantıları kurulabilecek ve üretim de artabilecekti. Bunun anlamı Osmanlı devletinin vergi gelirlerinin artmasıydı (Pamuk, 1987: 214).

Demiryolu sözleşmelerinde Osmanlı Hükümeti, ihaleyi alan şirketlere kilometre garantileri vermekteydi. Buna göre, yabancı şirketin kilometre başına elde edeceği kar belli bir düzeye ulaşmazsa, aradaki fark devlet bütçesinden ödenecekti (Alpar, 1980: 156-157).

Osmanlı Hükümeti 1984 yılından sonra demiryolu yapımını üstlenecek şirketlerin tanıdığı kilometre karşılığı olarak gösterilen aşar vergi ve resimlerinin tahsil işini Düyun-u Umumiye İdaresine bırakmış ve bu hizmetlerin karşılığı olarak hâsılatın %5'i idareye verilmesi kararlaştırılmıştır (Sayar, 1977: 257).

1.8. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi

Düyun-u Umumiye, Tanzimat dönemiyle başlayan sürecin doğal bir sonucudur ve bu antlaşmayla devlet ekonomik açıdan batılı güçlerin vesayetine girerek yarı sömürgeleşmiştir. Demiryolu ağıyla da kolalaştırılan bu sömürü yerel sanayiye daha da çökertirken, tarımsal üretimi denetleyerek sınaî tarımını güçlendirmiştir (Aktaş, 2006: 345).

İtalya, Düyun-u Umumiye İdaresinden aldığı borçlarla Osmanlı imparatorluğuna karşı Trablusgarp Savaşını finanse etmiştir. Bunun anlamı Türk halkının ödediği vergilerle Türk halkına karşı savaş yapılmıştır. (Işık vd. 2005: 22).

Düyun- u Umumiye İdaresi esasında imparatorluğun haklarını zedeleyen, hükümlerlik haklarına gölge düşüren ve mali yapıyı kontrol altına alan uluslararası bir yönetim biçimidir. Adeta devlet içinde devlet olma özelliği taşıyordu (Yılmaz, 2003: 71).

Devletin maliye politikasını ve en önemli gelir kaynaklarını elinde tutan ve ülke çapında örgütlenmiş bulunan bu kuruluş zamanla denetim alını genişleterek Maliye Nezareti'nden daha etkin bir konuma gelmiştir. Kurulduğu tarihte, Düyun-u Umumiye'nin devlet gelirleri içindeki payı %17 iken 1912 yılında bu pay % 31.5'e yükselmiştir (Çımat, 2002: 26).

Düyun-u Umumiye idaresinin öncelikle Müslümanları istihdam etme konusunda göstermiş olduğu isteklilik, idarenin Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan dinsel ve siyasal ortama kendisinin gerçekçi bir şekilde uyarlanmış olduğunu göstermektedir. Düyun-u Umumiye İdaresinin zamanla giderek değişen istihdam uygulamaları, idarenin Müslüman çalışanlarına güvensizlik duyduğunu göstermektedir. Düyun-u Umumiye İdaresi güvenilir olarak nitelendirildiği Müslümanlardan esirgediği veya geri aldığı işleri Hristiyan Osmanlılara verince, etnik ve dinsel Osmanlı cemaatleri arasında zaten gergin olan ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Böylece, Düyun-u Umumiye İdaresinin izlemiş olduğu istihdam politikaları Osmanlı İmparatorluğu' nun çok uluslu, çok dinli ve çok etnik yapılı toplumsal dokusunun büsbütün parçalanmasında önemli rol oynamıştır (Quartern, 2000: 17).

Düyun-u Umumiye İdaresi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi çöküşünü hazırlayan bir kurum olmuştur. Bu olumsuzlukların yanında Türk ekonomisinin endüstrileşmesini ve Türk sermayesinin gelişmesini engellemiştir. Sonuçta bu borçlar Cumhuriyet hükümeti tarafından ödenmiştir. Yeni hükümetin önündeki en önemli zorluklardan birisi de Osmanlıdan devir alınan borç yükü olmuştur. Düyun-u Umumiye İdaresi Lozan'da kaldırılmıştır. Cumhuriyet yönetimi Düyun-u Umumiye'yi tanımadığı halde 1933 yılında imzalanan Paris antlaşması ile 1912 yılından önceki borçların %62 sini, 1912 yılından sonrakilerin ise %72'sini ödemeyi kabul etmiştir (Işık vd. 2005: 23).

Borçların ödenmesine devam edilirken Düyun-u Umumiye İdaresinin sadece adı değişerek, "Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Taksim Edilmiş Düyun-u Umumiyesi Meclisi" olmuş ve idarenin merkezi Paris'e taşınmıştır (Özen vd. 2009)

1928 yılında Lozan Antlaşması uyarınca Paris'te kurulan komisyonda Türkiye'nin dış borçlarını nasıl ödeyeceği konusunda sözleşme imzalanmıştır. 1929'da ortaya çıkan

ekonomik kriz nedeniyle Cumhuriyet hükümeti borçlarını ödemekte güçlük çekmiş ve yıllık taksitlerin azaltılması ve bir kısmının da yerli parayla ödenmesi için ilgili komisyona başvurmuştur. 1933 yılında Paris Anlaşmasıyla yıllık taksitler indirilmiş ve ödeme süresi de 30 yıldan 50 yıla çıkarılmıştır. Cumhuriyet hükümeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra biriken döviz stoklarına güvenerek borçlarının tamamını ödeyeceğini belirtmiştir. Böylece 1854 yılında başlamış olan 100 yıllık Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma süreci 1954 tarihinde sona ermiştir. (Işık vd. 2005: 23).

2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

2.1. Kuruluşu ve Gelişimi

İkinci Dünya savaşı devam ederken savaştan sonra kurulacak uluslar arası para ve ödemeler sisteminin tekrar düzenlenmesi, savaş sonrası dönem gündeminin en önemli ekonomik sorununu oluşturmuştur. Sorunların çözülmesi için Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finansman konferansı ile Uluslar arası Para ve Finansman konferansında, uluslar arası para sisteminin bir plana göre uygulanması kararlaştırılmıştır (Karluk, 1995: 442).

Uluslararası Para Fonu, ABD ve İngiltere gibi gelişmiş kapitalist ülkelerin öncülüğünde ABD'nin New Hampshire eyaletinin, Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında bir araya gelen 45 ülkenin, 27 aralık 1945'te ana sözleşmeyi imzalamalarıyla kuruldu. 1 Mart 1947'de ise finansal operasyonlara başladı (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 74).

IMF ile Dünya Bankası'nın üyeleri aynı ülkelerdir. Birine üye olan ülke diğere de üye olmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 773).

1953 yılına kadar geçen dönemde geçerli olan doların, altına konvertibilitesini koruduğu Bretton Woods sistemi uluslar arası alanda IMF tarafından yürütülecek olan üç temel amaç çerçevesinde toplanmıştır: (Karluk, 1995: 442).

- Sabit bir döviz paritesinin oluşturulması
- Sadece dış denge açık veya fazlaları sonucunda döviz kurlarında yaşanacak ani değişikliklerin meydana gelmesine izin verilmesi
- Dış denge açık veya fazlaları nedeniyle, parasal ayarlanmalarda uluslar arası bir dayanışma mekanizmasının aracılığıyla giderilmesi ve sonuçta karşılıklı rekabete neden olan ayarlamaların önüne geçilmesidir.

Bretton Woods sisteminde ülkeler ilan edilmiş sabit kurları değiştirmemeyi veya çok dar bir sınır içinde değiştirmeyi kabul etmişlerdir. IMF de, sabit kurlar sistemini gözetleme ve denetleme görevini üstlenmiştir (Türkcan, 1982: 72).

1970'lerden önce gelişmiş ülke problemlerini çözmeye çalışan IMF bu tarihten itibaren gelişmekte olan ülke problemlerine öncelik vererek ülkelerin yapısal uyum problemlerini gidermeye yönelmiştir (Eğilmez, 1996: 185).

1980'lere gelindiğinde IMF'ye ihtiyaç olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Ancak, 1980'li yılların sonunda sosyalist düzenin çökmesi ile Orta Doğu Avrupa ülkeleri ile dağılan SSCB serbest piyasa ekonomisine geçerek küresel düzeyde bütünleşmiştir. Bu durum fonun yeni roller üstlenmesine neden olmuş ve sosyal sorunlara da değinilmeye başlanmıştır. (Akkıran, 1997: 46).

2.2. Uluslararası Para Fonu'nun Yönetimi

IMF, tüm üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan Güvernörler Kurulu ile bu kurulun seçtiği yönetim kurulu ve bu kurulun tayin ettiği bir başkanla, başkana bağlı kişiler tarafından idare edilir. Güvernörler Kurulu veya Genel Kurul IMF'nin en yetkili organıdır. Güvernörler genellikle maliye bakanları ya da merkez bankası başkanlarıdır. Güvernörler Kurulu, yılda bir defa eylül veya ekim ayında dünya bankası ile birlikte toplanır (Karluk, 1998: 303).

Kurulun esas görevi, Fon'un ana sözleşmesine uygun olarak izleyeceği politikaları belirlemek ve Yönetim Kurulunun çalışmalarını değerlendirmektir (Karluk, 1998: 304).

Yönetim Kurulu IMF'nin günlük işlerinin idaresinden sorumlu daimi karar organıdır. Güvernörler Kurulu, tarafından devredilen yetkilerin bir kısmını kullanır. Kurul, 24 direktörden oluşmuştur. Bu sebeple icra kurulu veya icra direktörleri kurulu da denir. Güvernör olmayan IMF başkanı yönetim kurulu tarafından beş yıllık dönem için atanır. IMF'nin günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludurlar. Yönetim kuruluna başkanlık eder fakat oy hakkı yoktur (Karluk, 1998: 305).

2.3. IMF'nin Amacı ve Görevleri

Uluslar arası para fonunun kuruluşundaki amaçlar fon ana sözleşmesinde yer almaktadır. IMF'nin temel amacı; uluslararası parasal işbirliğin geliştirilmesini sağlamak, uluslar arası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak, çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak ve ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş kaydıyla yeteri kadar maddi destek sağlamaktır. Bunların yanında üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini azaltmaktır (Eğilmez vd. 2004: 75).

Bu amaçlar doğrultusunda IMF uluslararası refahı arttırmaya yönelik olarak uluslar arası ticaretin ve işbirliğinin geliştirilmesine engel oluşturulabilecek düzenlemelerin ortaya çıkmaması çaba harcamaktadır. IMF'nin olanakları düşük faizli fon veya kolaylık olarak tanımlanmaktadır. IMF dış ödeme güclüğü çeken üye ülkelere kredi açarak onların dış dengelerini sağlamaya yardımcı olarak uluslar arası para sisteminin dengeli bir şekilde işlenmesine yardımcı olmaktadır (Karluk, 2007: 452).

IMF'nin amaçları genel olarak aşağıda yer alan görevlerinin de belirleyicisi olmuştur.

- Geçici biçimde ciddi dış ödeme açığı ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklenen ülkelere kısa vadeli kredi sağlamak,
- Mali krize giren ve dolayısıyla ulusal parası yoğun spekülasyona uğrayan ülkelere krizin atlatılması için mali destekte bulunmak
- Üye ülkelerin uluslar arası ticari bankalara veya resmi kuruluşlara olan ve ödenmeyen borçlarının ortaya çıkması durumunda sorunun çözümü için aracılık etmek, yeni ödeme planları ve borç erteleme anlaşmalarının hazırlanmasına yardımcı olmak
- Bu görevlerden uluslar arası para sisteminin işleyişi ve geçici dış ödeme sorunlarıyla ilgili olanlar IMF'nin geleneksel görevleridir. Diğerleri, zaman içinde ekonomik ve mali ihtiyaçların gelişmesi sonucunda ortaya çıkan fonksiyonlardır.
- Uluslar arası mali sistemin işleyişine zarar vermesini önlemek üzere üye ülkelerin kur politikalarını gözetlemek ve denetlemek

- Üye ülkelerde dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberasyonunu özendirici çalışmalar yapmak, bu konularda üyelere teknik yardım ve eğitim hizmetleri sunmak
- Dünya bankası ile işbirliği içinde üye ülkelerdeki makro ekonomik ve yapısal uyum politikalarına finansal destek sağlamak (Seyidoğlu, 2007: 773).

2.4. IMF'nin Kaynakları ve Para Birimi

2.4.1. Sermaye

Fon'un sermayesi üye ülkelerin katılımından (kota) oluşmaktadır. Her üye ülke kendisine tahsis edilen kota miktarınca Fon'a iştirak etmektedir. Kotalar beş yılda bir gözden geçirilmekte ve gerekli görüldüğü durumda genel kararlarla değişiklik yapılabilmektedir (Önen, 1989: 30-31).

IMF üyesi her ülkeye ilk girişte bir kota belirlenir. Üyelerin fonla yapacakları mali işlemler ve fonun yönetimine katılmadaki ağırlıkları onların kotalarına bağlıdır. Kotalar ülkelerin üyelik katkıları, oy verme hakkı, çekebilecekleri kaynak miktarı ve Özel Çekme Hakları'nın (SDR) dağıtımı gibi yönlerden önemlidir (Seyidoğlu, 2007: 773-774).

2.4.2. Para Birimi

Fon anlaşmasında, üye ülkeler tarafından yapılacak her türlü işlemlerde altın kullanımı ilkesi getirilmiştir. İşlemler fonun genel hesabına altın olarak kaydediliyordu. 15 Ağustos 1971 tarihinde ABD'nin aldığı bir kararla doların altına değişimini kabul etmeyeceğini açıklamasıyla, bir hesap parası olarak altın terk edilmeye başlandı ve yerine Özel Çekme Hakları (SDR) geçti (Önen, 1989: 31).

Özel çekme hakları, 1970 yılında mevcut uluslararası likiditeyi artırmak üzere IMF tarafından oluşturulan özel bir uluslararası rezerv aracıdır. Bu kanal yoluyla üye ülkelere IMF'deki normal çekme haklarından ayrı bir rezerv sağlanmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 782).

2.5. Fonun Mali Yardım Mekanizmasının İşleyişi

IMF elindeki mali kaynakları fonun siyasetlerine uygun olarak talepte bulunan üyelere tahsis ederek, onların karşılaştıkları ödemeler dengesi açıklarını finanse etmektedir (Karluk, 1998: 308).

IMF'nin kredi mekanizması geleneksel borç verme işlemlerinden farklıdır. Bir ülkenin fondan borçlanması, o ülkenin kendi ulusal parasının fondan sağlanan paralarla değiştirilmesi (ya da kendi ulusal parası karşılığında bir büyük sanayi ülkesi parasının satın alınması) şeklinde olur. Borçlanmak isteyen ülkeler fondan istedikleri ve fonun da kabul edeceği bir rezerv para veya SDR satın alırlar. Fondan borçlanmak üye ülke ile IMF'nin anlaşmasıyla olur. Bu anlaşmada üye ülke aynı zamanda belirlenen süreler içinde fona yatırdığı ulusal parasını geri almayı (krediyi ödemeyi) taahhüt eder. Geri ödeme süresi çoğunlukla 3-5 yıldır (Seyidoğlu, 2007: 776).

2.6. Türkiye-IMF ilişkileri

Türkiye, 1947 yılında IMF'ye üye olarak ikinci dünya savaşı sonrasında oluşturulan yeni sistemde yerini almıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunların artması, buna karşılık IMF'nin ödemeler bilançosu dengesizliği çeken ülkelere yardım ediyor olması

Türkiye'nin bu kuruluşu girmesinde önemli olmuştur. Üye olmak için ise paranın değerinin, diğer paralar karşısında düşürülmesi gerekiyordu. Bu amaçla Türkiye, 7 Eylül 1946'da yapmış olduğu devalüasyon uygulamasıyla IMF' ye üye olmak için ilk adımını atmıştır (Doğan, 1980: 56–57).

2.6.1. 1947-1960 Dönemi Türkiye-IMF ilişkileri

Türkiye, yapılan devalüasyonla üyeliğe kabul için bir referans elde etmiştir. 1950'li yıllar boyunca ithal ikameci politikalar izlenmesine rağmen 1950'lerin sonunda ciddi anlamda ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşmıştır. Alınan önlemlerin yeterli olmayışı 1958 yılında istikrar önlemlerinin alınmasını gerektirmiştir. Bu önlemlerin en önemli özelliği tipik bir IMF reçetesi olmasıydı. IMF, Türkiye'deki sorunların para arzındaki artışlardan kaynaklandığını düşünerek, para arzının kontrol altına alınmasını öneriyordu (Erdost, 1982: 151).

2.6.2. 1960-1980 Dönemi Türkiye-IMF ilişkileri

1960-1970 ithal ikameci döneminde belirli aralıklarla karşılaşılan ödemeler dengesi darboğazları, Türkiye ve IMF'yi sıklıkla buluşturmuştur. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda başlayan ve 1980'lere kadar uzanan ithal ikameci çizgisinin döviz sorunu yaşatacağı görülmektedir. Bu birikim modeli, sabit döviz kuru, korunan iç pazar, düşük faiz hadleri ve yoğun devlet desteği parametreleri üzerine kuruluydu. Ancak; bu modelin sorunu, döviz kurunun sabit tutulmasının etkisiyle ihracatın pek fazla önemsenmemesi ve girdi, araç, gereç yönünden ithalata bağımlı olmasıydı. Bu ise her yıl artan oranda dış açık verilmesi anlamına gelmekteydi (Işık vd. 2005: 93-94).

1980 yılı başlangıcında, 1954'ten beri ilk kez GSMH büyüme hızı eksi bir değer almış, ekonomi %0,5 küçülürken, genel fiyat seviyesi ise, %64 ile savaş sonrası dönemdeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ekonominin içinde bulunduğu döviz darboğazı nedeniyle, yeni bir istikrar programı 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulmuştur (Işık vd. 2005: 95).

2.6.3. 1980-1985 Dönemi Türkiye-IMF ilişkileri

Bu dönem ve onun getirdikleri "ekonomi dışı faktörler" olarak ekonomiyi etkilemiştir. İstikrar programının neticesinde ve uygulanan sıkı para ve kriz politikalarıyla beraber ülke ekonomisinde önce bir belirsizlik hakim olmuş, daha sonra ise teşvikler, muafiyetler, istisnalar ve buna benzeri politikalar uygulanarak, ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır (Kılıçbay, 1999: 170).

Haziran 1980 tarihinde IMF ile yapılan üç yıllık stand-by anlaşmasının 1983 yılında bitmesi ile bir yıllık stand-by anlaşması imzalanmıştır. İzlenen ekonomi politikalarını denetlemek amacıyla, Türkiye'ye IMF tarafından 240 milyon SDR'lik yeni kredi olanağı tanınmıştır (Işık vd. 2005: 100).

2.6.4. 1986–1993 Dönemi Türkiye-IMF ilişkileri

1986 – 1993 dönemi, IMF'in adeta Türkiye'yi uzaktan izlediği bir dönem olmuştur, ihracatta vergi iadesinin kaldırılması ve tek başına döviz kuru teşvikinin yeterli olmaması nedeniyle 1980'lerin ilk yarısındaki ihracat temposu azalmıştır. Özellikle 1989 – 1993 döneminde ekonomide iç pazara dönük sürekli büyüme hızları gerçekleştirilmiştir. Döviz kurunu sabite yakın, faizleri ise yüksek tutan bir yaklaşımla, adına "sıcak para" denilen kısa vadeli kredi

girişi hızla teşvik edilmiştir (Karacan, 1996: 178). Bu dönemde, haberleşme, enerji, otoyol, Güneydoğu Anadolu Projesi gibi alt yapı projelerine dönük harcamalarla beraber, sanayide de iç pazara dönülmüştür (Işık vd. 2005: 102).

2.6.5. 1993 Sonrası Dönemde Türkiye-IMF ilişkileri

1993 sonlarına gelindiğinde Türkiye'de bir yandan dış açık, diğer yandan kamu açıkları hızla büyümekteydi. İç borçlanma gereksinimi faizleri hızla yükseltiyordu. 1994 yılında başlayan iktisadi kriz çok hızlı bir şekilde ortaya çıkmış ve zamanla etkisini mali sektörden reel sektöre kaydırmıştır (Karacan, 1996: 178).

1994 istikrar programının arkasından bu programın IMF tarafından destek görmesi için IMF'ye tekrar başvurulmuştur. Birlikte oluşturulan "Niyet Mektubu" IMF başkanına gönderilmiş ve 8 Temmuz 1994'te IMF İcra Direktörleri Kurulu bir stand-by düzenlemesine onay vermiştir. Bu düzenlemede 14 aylık bir süre için 509,3 milyon SDR'lik imkânın, 5 taksit olarak kullanılması öngörülmüştür. Bu çerçevede Türkiye, kotanın %25'ine tekabül eden 160,5 milyon SDR tutarındaki miktarı stand-by düzenlemesinin onaylanmasından sonra hemen kullanmıştır. Geriye kalan 348,8 milyon SDR'lik tutarı da üçer aylık 4 taksitte ve performans kriterlerine uyumda göstereceği başarıya göre kullanması öngörülmüştür. IMF desteğinin sürmesi için, öngörülen performans kriterleri arasında bütçe ve kamu açıklarının hızla düşürülmesi en başta yer almıştır. Türkiye, 1994 yılı için IMF' nin öngördüğü söz konusu imkânlardan faydalanabilmek için gerekli hedefleri tutturamamıştır (Karacan, 1996: 178).

5 Nisan kararlarının uygulama sonuçlarına bakıldığında, enflasyon hızı düşürülemediği, iç ve dış borç stoku tekrar artmaya başlamıştır. 1994 yılında ekonomimiz ilk defa üç haneli enflasyon rakamlarıyla tanışmıştır. Eylül 1995'ten sonra IMF ile köprülerin atılması ve siyasi belirsizliklerin doruk noktasına ulaşması, zaten kısıtlı olan dış borç olanaklarını neredeyse sıfırlamıştır (Işık vd. 2005: 106-107).

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerden sonra Mayıs 2001 yılında Kemal Derviş tarafından açıklanan programa IMF Cumhuriyet tarihinde en büyük desteğini vermiştir (Karluk, 2003: 494).

IMF İcra Direktörleri Kurulunun 15 Mayıs 2001'de Türkiye'nin Niyet Mektubunu onaylamasıyla Türkiye, IMF tarihinde kotasına göre en fazla yardım alan ülke olmuştur. Destekleme (Stand-by) düzenlemesi kapsamında Türkiye, tanınan kotanın 16 kat üzerine çıkmıştır. 2002–2004 dönemi için IMF ile üzerinde anlaşılan yeni destekleme düzenlemesinin üçüncü gözden geçirmesi çerçevesinde 07.08.2002 tarihinde IMF yaklaşık 1.1 milyar dolar tutarında Türkiye'ye kaynak aktarmıştır. Türkiye, 04.02.2002 tarihinde IMF İcra Direktörleri Kurulunun 2002–2004 yıllarını kapsayan yeni ekonomik programını onaylamasıyla yeni olanaklara kavuşmuştur. 16 milyar dolarlık yeni kredi paketi bir defada IMF'nin Türkiye'ye açtığı en büyük kredi tutarı olmuştur (Karluk, 2003: 496).

Kamu Mali Yönetimi Projesi kapsamında yeni bir bütçe kod sistemine geçilmesi için çalışmalar başlatılmış, 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında yeni bütçe sınıflandırmasına geçilmiştir. Uygulanan sıkı maliye politikası ve yürütülen ekonomik programın bir gereği 2006 yılında; toplam kamu kesimi faiz dışı fazlası GSMH'nin yüzde 6,5'i düzeyinde hedeflenmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları GSMH'nin yüzde 4,5'i ile sınırlandırılmış ve ekonomik performanstaki artışa bağlı olarak elde edilen gelir fazlalarının öncelikli yatırım projeleri haricinde tasarruf

edileceği taahhüt edilmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler hariç merkezi yönetim bütçesi program tanımlı harcamaları ile sosyal güvenlik kuruluşları harcamaları toplamına üst sınır getirilmesi ve mali disipline hassasiyetle uyulması sonucunda, genel bütçe dengesi 2005 yılında ilk defa olarak fazla vermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında faiz dışı fazlanın artması ve faiz giderlerinin bütçe üzerindeki yükünün azalması etkili olmuştur (Kantarci vd. 2008: 154).

Türkiye, 2000–2008 yılları arasında Uluslararası Para Fonu'ndan 46 milyar doların üzerinde kaynak kullanmıştır. Türkiye 17., 18. ve 19. stand-by düzenlemeleri kapsamında 2000 yılından 2008 yılı sonuna kadar IMF'den toplam 46 milyar 352 milyon dolar kaynak kullanmış ve 45 milyar 150 milyon dolar geri ödeme yapmıştır. Ancak bu ödemenin 38,8 milyar dolarlık kısmı ana para, 6,3 milyar dolarlık kısmı faiz ödemesi olarak gerçekleştiği için faiz borcu tümüyle kapanmamıştır. Türkiye 'nin 2004 yılı sonunda 24 dolar düzeyinde bulunan IMF'ye borç stoku 2004 yılında 21,5 milyar dolara, 2005 sonunda 14,6 milyar dolara, 2006 sonunda da 10,7 milyar dolara, 2007 sonunda da 7,2 milyar dolara düşmüştür (<http://www.finansgundem.com>; 2009).

3. Düyun-u Umumiye ve IMF'nin Karşılaştırılması

3.1. Düyun-u Umumiye ile IMF Arasındaki Benzerlikler

Osmanlı İmparatorluğu'nu, Düyun-u Umumiye sürecine götüren borçlanma, Galata bankerleri döneminden başlamıştır. Galata bankerleri dış piyasalardan yüksek faizle borçlanarak, bu parayı Osmanlı İmparatorluğu'na daha yüksek faizle borç vermiştir. Katlanarak artan borç miktarını karşılayamayan bu bankerler, yerini yabancı sermayedarlara bırakmışlardır. Bu gelişmeler Düyun-u Umumiye'ye zemin hazırlamıştır (Özen vd. 2009).

Son dönem Türkiye-IMF ilişkilerinde de buna benzer durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle iç borçlanma ile kapatılmaya çalışılan bütçe açıkları, ekonomik krizler (2000 ve 2001 sonrası) yerini yine IMF kredilerine bırakmıştır. IMF ise hükümeti bağlayıcı koşullar ileri sürerek kredi vermeyi taahhüt etmiştir (Özen vd. 2009).

IMF'nin borç koşulları az gelişmiş ülkelere borç vermeden önce sunduğu ekonomik ön koşullardır. Düyun-u Umumiye sürecine zemin hazırlayan bu ve benzeri raporlar ile IMF koşulları birbirine benzemektedir. Osmanlı İmparatorluğu, çok borçlu ve dış borçlanma imkânları kalmadığı için Düyun-u Umumiye İdaresi'nin oluşumuna izin vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Düyun-u Umumiye'nin Osmanlı mali yapısında etkin rol almasına ekonomik çıkarları doğrultusunda engel olamamıştır. Osmanlı'nın yabancı alacaklıları tarafından kurulan Düyun-u Umumiye, ülke gelirlerinin ne yapılacağı, ekonominin nasıl yönetileceğine karar veriyordu (Özen vd.2009).

Günümüzde benzer durum Türkiye-IMF ilişkilerinde de görülmektedir Bir ülkede dış borçlanma koşulları kapanmış ve bu ülke çok borçlu ise, IMF koşullarını kabullenmekten başka yapacak alternatifi yoktur.

3.2. Düyun-u Umumiye ile IMF Arasındaki Farklılıklar

Düyun-u Umumiye ve IMF'nin kuruluş amaçları ve statüleri birbirinden farklıdır. Düyun-u Umumiye bir özel şirket olarak kurulmuş, sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan alacaklı ülkelerin tahsilâtlarının düzenli yapılmasını amaçlamıştır. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Osmanlı hükümetine karşı sorumluluğu vardır. Kuruluşunda Osmanlı iktidarına rapor vereceği esası getirilmiştir. Teorik olarak bu idare aslında özel bir vergi toplama şirketi olarak adlandırılabilir. Toplanan gelirlerin belirli bir bölümünün

Osmanlı maliyesine aktarılması karara bağlanmıştır. Dolayısıyla, bu idarenin sorumluluğu, sadece mali anlamda kaynakları tahsil etmek olan bir özel şirkettir. Bu şirketin amacı siyasi değildir. Bu idare, Osmanlı İmparatorluğu'ndan alacaklı bazı ülkelere ödemelerin istikrarlı yapılabilmesi amacıyla kurulmuş olup, tüm dünyayı ilgilendiren ortak bir amaç gözetmemiştir (Özen vd. 2009).

IMF ise uluslar-üstü bir kuruluştur ve dünyada finans hareketlerinin düzenlenmesini amaçlamıştır. (<http://www.mevzuatdergisi.com/> 2009). IMF'nin organizasyon şekli anonim şirketlere benzetilebilir (Eğilmez vd. 2004: 75).

IMF'nin kuruluşunda birçok ülkenin kurucu üyeliği vardır. Bu ülkeler IMF'ye belirli miktarlarda katılımda bulunmuş ve fonun kaynağını oluşturmuşlardır. Bu kaynaklar ile finansal krize düşebilecek ülkelere kaynak aktarımında bulunma, fonun amacını oluşturmuştur. Fon ile kredi anlaşması yapan herhangi bir ülke, fonun koşullarına uymak durumundadır. Fonun kuruluş amacı iktisadi olmakla birlikte, siyasi bir kimliği de vardır. Bu noktada ise fonun uluslar-üstü bir kuruluş olduğu ve ilişkili olduğu devletler üzerinde sürekli kontrol mekanizmasını işlettiği görülmektedir. Fon, herhangi bir devlete bağlı olarak kurulmadığı gibi herhangi bir devletin çıkarlarının korunmasını da amaçlamamıştır. Fonun kuruluş amacı küreseldir. Tüm dünyayı ilgilendiren iktisadi hedefler doğrultusunda hareket etmektedir (Özen vd. 2009).

Düyun-u Umumiye borçlarının ödenmesi amacıyla yalnız belli vergileri tahsil etmiştir.

IMF ise yalnız belli vergilerin tahsiliyle yetinmeyip hükümler ülkelerin maliye, para, kur politikalarına, bankacılık sektörüne, iç borç idaresine hatta ödemeler sistemine varana kadar ekonomi ve finansla ilgili her alanına müdahale edilmesini öngörmektedir. (Somçağ, 2009)

Sonuç

Osmanlı devleti, 1854 yılında Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nın hazırlıkları nedeniyle ilk kez batılı ülkelerden borç almış ve Osmanlı Devleti bu tarihten 1876 yılına kadar sürekli olarak borçlanmıştır. Siyasal koşulların aleyhine gelişmesi ve Ruslarla savaş çıkma olasılığı 1876 yılında, Osmanlı devletinin borçlarını ödeyemez duruma gelmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonunda 1881 yılında alacaklıların temsilcilerinin oluşturduğu "Duyunu Umumiye İdaresi" kurularak devletin ekonomisinin denetim altına alındığı dönem başlamıştır. Bahsedilen idare, borçlarını karşılamak için vergi tahakkuk ve tahsil işleriyle uğraşması yanında çeşitli işletmeleri bizzat yönetmiş ve çeşitli gelir kaynaklarını da iltizama vermiştir. İdare, vergi gelirlerini karşılık göstererek Avrupa piyasalarında da tahvil satmıştır. Bu sürecin sonunda bahsedilen kuruluş, alacaklılar için bir güvence mekanizması olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu bir sömürge ülkesi haline gelmiştir. Bu borçlar Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödenerek, ancak 1954 yılında bitirilmiştir.

Kapitalist ülkelerin öncülüğünde 1945 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kuruluş amacı; uluslararası parasal işbirliğin geliştirilmesini sağlamak ve uluslar arası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmaktır. Fon, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destek sağlamaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasına yol açan nedenleri ise İkinci Dünya Savaşı öncesi ekonomik buhran yıllarında aramak gerekir. İkinci Dünya Savaşı sürerken, savaştan sonra kurulacak olan uluslararası para ve ödemeler sisteminin yeniden düzenlenmesi, savaş sonrası dönemin gündeminin en önemli ekonomik sorunlarından birisini oluşturmuştur.

1947 yılında IMF'ye üye olan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan yeni sistemde yerini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik bunalım yaşadığı dönemlerde IMF'den kredi alarak bu sıkıntılı dönemleri atlarmaya çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin borçlanma ve borçların yapılandırılması için başvurduğu IMF ile Düyun-u Umumiye İdaresi arasındaki benzerliklerden ilki her iki kuruluşun sunduğu ekonomik ön koşullardır. Osmanlı İmparatorluğu, borç yükünden dolayı Düyun-u Umumiye İdaresi'nin oluşumuna izin vermiştir. Düyun-u Umumiye, Ülke gelirlerinin ne yapılacağı, ekonominin nasıl yönetileceğine gibi konularda son karar verici merci olarak görev yapmıştır. Benzer durum Türkiye-IMF ilişkilerinde de görülmektedir. Bir ülkenin dışarıdan borçlanabilme yeteneğinin kapanması durumunda, o ülke için IMF koşulları kabullenilmek zorunda kalmaktadır.

Düyun-u Umumiye ve IMF'nin kuruluş amaçları ve statülerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Düyun-u Umumiye bir özel şirket şeklinde kurulmuş, sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan alacaklı ülkelerin tahsilatlarının düzenli yapılması amacıyla kurulmuştur. IMF ise dünyada finans hareketlerinin düzenlenmesini amaçlayan anonim şirketlere benzer bir kuruluştur. Fonun kuruluş amacı globaldir. Fon, tüm dünyayı ilgilendiren iktisadi hedefler doğrultusunda hareket etmektedir. Fonun kuruluş amacı iktisadi olmakla birlikte, siyasi bir kimliği de vardır. Düyun-u Umumiye borçların ödenmesi amacıyla yalnız belli vergileri tahsil etmiştir. IMF ise kredi alan ülkelerin ekonomi politikalarına müdahale etmektedir. O halde, IMF'nin ülkeler üzerindeki etkileri bakımından düşünüldüğünde, sadece karamsar ya da sadece iyimser olunmak yerine, olumsuz ve olumlu yanları ile birlikte değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Açba, Sait (2004). Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914), Ankara: Vadi Yayınları.
- Akkıran, Gürbüz Ziya (Mart 1997). "Ne onunla Ne De Onsuz IMF", Ekonomi, Ekonomi Muhabirleri Derneği Yayın Organı, Sayı: 4.
- Aktaş, Ümit (2006). Osmanlı Çağı ve Sonrası, İstanbul: Anka Yayınları
- Alpar, Cem (1980). Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara: Turhan Kitabevi
- Çımat, Ali (Mart 2002). "Böyle Borçlandı Devlet-i Aliye", sayı:26. Tarih ve Düşünce Dergisi
- Çelik, Abdullah (Kasım 2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Mali ve Ekonomik Nedenler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", Yaklaşım Dergisi, yıl:15, sayı: 179.
- Doğan, Yalçın (1980). IMF Kısılacında Türkiye, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Eğilmez, Mahfi (1996). Hazine, İstanbul: Finans Dünyası Yayınları
- Eğilmez, Mahfi ve Kumcu Ercan (2004). Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması, 7. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ekinci, Mehmet Fatih (2008). Türkiye'nin Mali İntiharı: Kapitülasyonlar ve 1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nden Sevres Antlaşmasına, Ankara: Platin Yayınları
- Erdost, Cevdet (1982). IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara: Savaş Yayınları.
- Falay, Nihat (2000). Maliye Tarihi: Ders Notları, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi
- Işık, A. Kadir, Karayılmazlar, Ekrem, Organ, İbrahim, Işık (2005). Devlet Borçları, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları

- Kantarıcı, Hasan Bülent, Karacan, Rıdvan (Temmuz-Aralık 2008), "Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi" Maliye Dergisi, Sayı 155.
- Karacan, Ali İhsan (1996). Bankacılık ve Kriz, İstanbul: Finans Dünyası Yayınları
- Karal, Enver Ziya (1988). Osmanlı Tarihi, 3. Baskı, Cilt: VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Karluk, Rıdvan (1995). Uluslararası Ekonomi, 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Karluk, Rıdvan (1998). Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar, 4. Baskı, Ankara: Turhan Yayınevi
- Karluk; Rıdvan (2003): Uluslararası Ekonomi, İstanbul: Beta Basım Yayın
- Karluk, Rıdvan (2007). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye ekonomisinde Yapısal Dönüşümler, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Kazgan, Haydar (Temmuz 1987). "İlk Osmanlı İstikrazı", Dış ticarete Durum Dergisi, Sayı:5.
- Kılıçbay, Ahmet (1999). Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi
- Ökçün, A. Gündüz (1969). "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk Azınlık ve Yabancı Payları", Abadan'a Armağan, SBF Dergisi
- Önen, Sacit (1989). Uluslar arası Mali Kuruluşlar, no: 136, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları
- Özen Ahmet, Özpençe Özay (Nisan 2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları", Mevzuat Dergisi, sayı: 100.
- Pamuk, Şevket (1987). "100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi", İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Quartert, Donald (Temmuz 2000). "Düyun- u Umumiye' nin İstihdam Politikaları: 1881-1909, çev. Ahmet Fethi, Toplumsal Tarih Dergisi
- Sayar, Nihad (1977). Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları, 2. Baskı İstanbul: İ.İ.T.İ.A Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları
- Seyidoğlu, Halil (2007). Uluslar arası İktisat, 16. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları
- Somçağ, Selim (25 Mart 2009). IMF'nin İflas Planı: Yeni Düyun-u Umumiye, Cumhuriyet Bilim ve Teknik Eki, <http://www.selimsomcag.org> (26 Ekim 2002)
- Tekin, Fazıl (1988). Uluslararası Maliye, cilt:1, no: 261, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Türkcan, Ergun, (1982). "Bretton Woods Sisteminin Çözülme Süreci", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara: Savaş Yayınları Türkiye ve IMF ilişkileri, <http://www.finansgundem.com> (22 mart 2009)
- Uras, Güngör (1979). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: Formül Matbaası
- Yavi, Ersal (2001). Bir Ülke Nasıl Batırılır ?, 4. Baskı, İzmir: Yazıcı Yayınevi
- Yerasimos, Stefanos (1975). Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye: Tanzimattan I. Dünya Savaşına, İstanbul : Gözlem Yayınları
- Yılmaz, Faruk (2003). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar (Düyun- u Umumiye), Ankara: Berikan Yayınevi.